

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ В АСПЕКТІ
ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
ТА МІЖНАРОДНОГО
ПРАВОПОРЯДКУ**

Монографія

За загальною редакцією
О. С. Бакумова й В. О. Серьогіна

Харків
«Право»
2025

УДК 341.1/.8+342.4
П81

Авторський колектив:

О. С. Бакумов (вступ, глава 2), *Є. І. Григоренко* (глава 5 – у співавторстві), *В. В. Гутник* (глава 7), *С. Б. Карвацька* (глава 3), *В. К. Колпаков* (глава 6), *М. О. Медведєва* (глава 9), *О. С. Передерій* (глава 5 – у співавторстві), *В. О. Сєрьогін* (глава 1), *Т. Л. Сиройд* (глава 8), *Л. О. Фоміна* (глава 4)

Рецензенти:

Д. М. Белов – доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

О. В. Марцеляк – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України;

М. І. Марчук – доктор юридичних наук, професор, директор навчально-наукового інституту №4 Харківського національного університету внутрішніх справ

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 3 від 20 січня 2025 р.)*

Проблеми реалізації Цілей сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку : монографія / [О. С. Бакумов, Є. І. Григоренко, В. В. Гутник та ін.] ; за заг. ред. О. С. Бакумова й В. О. Сєрьогіна. – Харків : Право, 2025. – 344 с.

ISBN 978-617-8602-27-7

У монографії розкрито деякі аспекти нормативного закріплення і реалізації Цілей сталого розвитку на національному та міжнародному рівні. Тематика монографії орієнтована на увагу з боку широкого кола науковців-правників, депутатського корпусу, державних і муніципальних службовців, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного розвитку держави і права в умовах глобальних викликів.

УДК 341.1/.8+342.4

ISBN 978-617-8602-27-7

© Бакумов О. С., Григоренко Є. І., Гутник В. В. та ін., 2025

© ТОВ «Видавничий дім «Право», 2025

ЗМІСТ

ВСТУП (<i>О. С. Бакумов</i>)	5
---	---

РОЗДІЛ І ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Глава 1. Концепція сталого розвитку в аспекті конституційної реформи в Україні (<i>В. О. Серьогін</i>)	12
Глава 2. Роль парламенту в забезпеченні реалізації Цілей сталого розвитку (<i>О. С. Бакумов</i>)	51

РОЗДІЛ ІІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Глава 3. Гендерна рівність і боротьба з дискримінацією як ціль сталого розвитку: нові виклики та перспективи їх подолання (<i>С. Б. Карвацька</i>)	92
Глава 4. Право на харчування у досягненні Цілей сталого розвитку: сучасні виклики і загрози (<i>Л. О. Фоміна</i>)	118

РОЗДІЛ ІІІ СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ ВІЙНИ: ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Глава 5. Правові засади соціальної відповідальності спеціальних суб'єктів (на прикладі військовослужбовців) в аспекті сталого соціального розвитку (<i>Є. І. Григоренко, О. С. Передерій</i>)	145
Глава 6. Феномен зниклих безвісти в гуманітарному праві (<i>В. К. Колпаков</i>)	179

РОЗДІЛ IV
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ,
ІННОВАЦІЙ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ РІВНОВАГИ
В АСПЕКТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Глава 7. Універсальна юрисдикція держав щодо міжнародних злочинів і забезпечення сталого розвитку (В. В. Гутник).....	216
Глава 8. Міжнародний універсальний механізм із підтримки інновацій у сфері даних з метою розвитку (Т. Л. Сироїд)	235
Глава 9. Захист морського середовища від забруднення та охорона морського біорізноманіття в контексті Цілей сталого розвитку (М. О. Медведєва)	267
Список використаних джерел	300

Вступ

Якщо дивитися на статистику, сьогоднішній світ є, у середньому, процвітаючим місцем. Зростання у другій половині ХХ століття було більшим, ніж у будь-який попередній історичний період. З 1820 року середні доходи зросли у вісім разів, а чисельність населення – у п'ять разів. Світовий ВВП у період із 1950 по 1998 рік зріс у шість разів, тобто в середньому зростання становило 3,9% на рік порівняно з 1,6% у період з 1820 по 1950 рік і 0,3% – із 1500 по 1820 рік. Глобальна очікувана тривалість життя при народженні у 1800 році становила близько 30 років, порівняно з 67 у 2000 році (75 – у багатих країнах). У країнах із добре розвинуеною системою охорони здоров'я дитячу смертність було доведено до дуже низького рівня, а вакцини практично усунули небезпечні для життя дитячі хвороби.

Ми також живемо в період інтенсивного культурного виробництва та технічних можливостей. Так звана інформаційна ера надала нам у руки фактично безмежну кількість даних – за умови, що ми маємо доступ до технології, яка пов'язує нас із ними. Фільми, книги, музичні твори, результати наукових досліджень, думки про все, починаючи від політики і закінчуючи дозвіллям, – усе це стало легкодоступним, створюючи можливості для суспільства, яке є краще поінформованим і обізнаним, ніж у будь-яку попередню історичну епоху.

Втім життя залежить від складного набору взаємовідносин між людьми, природним середовищем і соціально-економічними системами. Безпрецедентне зростання, яке спостерігалось протягом ХХ століття, вплинуло на ці відносини як позитивно, так і негативно. Рекордні рівні забруднення створили величезний стрес для навколишнього середовища. Натомість економічне зростання створило величезні багатства в деяких регіонах земної кулі, але залишило позаду інші. Розуміння основних елементів, які підтримують здорові суспільства та здорову планету, на сьогодні є нагальною потребою для народів та їхніх урядів.

Водночас світ залишається значно диверсифікованим. Різкі відмінності розділяють держави за рівнем доступу до енергії, води

та санітарії, охорони здоров'я та освіти. Наприклад, за оцінками ООН, близько 1,1 мільярда людей у світі не вистачає чистої води. Захворювання, пов'язані з водою, є другою найбільшою вбивцею дітей у світі: приблизно 1,8 мільйона дітей щороку помирають від хвороб, спричинених брудною водою та поганими санітарними умовами. Хвороба, спричинена поганою водою та санітарією, не дає дітям відвідувати школи, а дорослим – працювати, тоді як пошуки води в районах із поганим доступом забирають велику частину часу в повсякденному житті жінок і дівчат, час, який вони не можуть витратити на роботу для економічного покращення або навчання в школі.

У світового співтовариства є переконливі докази зміни клімату з прогнозами, які вказують на збільшення екстремальних екологічних явищ із потенційно руйнівними наслідками для систем, що забезпечують життя людини та суспільства. Приблизно половина світу все ще живе менш ніж на 2,50 долара на день, не має доступу до чистої води, санітарії, належного медичного обслуговування та освіти – усе це виглядає як неприйнятно різкий контраст із набагато вищим рівнем життя в розвинених країнах. Деякі держави з економікою, що розвивається, такі як Китай та Індія, переживають швидке зростання, що приводить до збільшення багатства, але водночас і до зростання попиту на енергію та до ще більших проблем із забрудненням довкілля.

Відтоді, як у 1987 році Комісія Брундтланд опублікувала свій знаменний звіт, світове співтовариство пройшло довгий шлях у своїх роздумах про сталий розвиток. Мало хто заперечуватиме його фундаментальні принципи: наші дії повинні враховувати вплив на навколишнє середовище, економіку й суспільство, і те, що ми робимо сьогодні, не повинно ставити під загрозу добробут майбутніх поколінь.

За останні чверть століття у справі досягнення сталого розвитку було досягнуто значного прогресу. Більшість національних урядів почали включати сталий розвиток у своє планування та політику. Проактивні компанії в усьому світі привнесли стійкість у свої процеси та результати діяльності. Місцеві ініціативи досягли успіху в інформуванні громадян про важливість участі у зменшенні відходів, оновленні міських просторів та інших програмах.

Однак, незважаючи на ці зусилля, реалізація принципів сталого розвитку на практиці виявилася зовсім не простою. Зрештою, як люди, так і інституції мають свої звички та інерцію мислення, тож змінити їх, навіть коли потреба є цілком очевидною, може бути дуже складно. Ключовим питанням залишається те, чи досягли ми достатнього прогресу, чи досить серйозно сприйняли попередження, аби повною мірою зрозуміти та протистояти нашим найбільшим, найнагальнішим проблемам і загрозам.

Пошук стійких рішень для зростання може допомогти зменшити бідність, сприяти розвитку та зберегти навколишнє середовище. Для їх реалізації потрібна політична воля та співпраця глобального масштабу.

Сталий розвиток – це концепція, яка все більше займає центральне місце в усьому світі, ґрунтується на принципі задоволення потреб сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Він охоплює широкий спектр цілей, від захисту навколишнього середовища до соціальної справедливості й економічного зростання, які спрямовані на сприяння збалансованому та інклюзивному підходу до розвитку. Нагальність сталого розвитку підкреслюється ескалацією викликів щодо зміни клімату, виснаження ресурсів і поширенням різних аспектів нерівності, що робить такий розвиток не просто моральним імперативом, а стратегією виживання людства.

Сталий світ і розвиток є основними передумовами для майбутнього планети і всього людства. Це бачення закріплено в Порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року (Порядку денному 2030), спрямованому на подолання бідності, мирний розвиток суспільства, підтримку процвітання і добробуту народів, а також захист навколишнього середовища для нинішнього і майбутніх поколінь. Держави – члени ООН одноголосно схвалили цей Порядок денний у Нью-Йорку у 2015 році й тим самим взяли на себе зобов'язання забезпечити включення досить амбітних і спрямованих на зміни Цілей сталого розвитку (ЦСР) в національну політику і програми, а також забезпечити виділення необхідних ресурсів і налагодження партнерських відносин із громадянським суспільством та приватним сектором для успішного досягнення ЦСР.

Порядок денний 2030 є всеосяжним, чітким та універсальним; він пропонує «новаторське бачення більш інклюзивного, процвітаючого і заснованого на ідеях рівності світу» і спрямований на «подолання всіх видів проблем, які стоять перед країнами та суспільствами, у трьох найважливіших вимірах сталого розвитку: екологічному, соціальному та економічному»¹.

ЦСР мають на меті зосередити та скоординувати політику держав заради спільного майбутнього людства. Вони ґрунтуються на попередніх зусиллях щодо реалізації програми скорочення бідності, відомої як Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ), та спрямовані на те, аби реалізувати права людини для всіх і досягти гендерної рівності. Хоча ЦСР не є юридично обов'язковими, уряди взяли на себе моральне зобов'язання впроваджувати їх у міру своїх можливостей і відповідно до національних пріоритетів.

Слід звернути увагу, що Цілей розвитку тисячоліття було тільки 8, завдань до них – 21, а індикаторів – 48, тоді як Цілі сталого розвитку охоплюють значно ширший комплекс питань: для досягнення 17 нових цілей визначено 169 завдань. Прогрес щодо виконання цих завдань оцінюється за допомогою набору нових індикаторів. Розроблення індикаторів і контроль за їх застосуванням здійснює глобальна Міжвідомча експертна група з індикаторів ЦСР, до складу якої входять представники національних статистичних служб і Статистичного відділу ООН у структурі Секретаріату ООН.

З огляду на досвід і уроки здійснення ЦРТ передбачається, що індикатори до ЦСР будуть використовуватися країнами як практичний інструмент для розроблення власних національних індикаторів. Кожна країна має визначити власні пріоритетні завдання, а також розробити індикатори відповідно до національного контексту для сприяння процесам національного моніторингу – у тому числі парламентом – для оцінки прогресу в порівнянні з вихідною ситуацією та національними пріоритетами і завданнями в контексті ЦСР.

¹ Роль парламентів у досягненні Цілей сталого розвитку : посіб. з парлам. діяльності / Глобал. орг. парламентарів проти корупції (GOPAC). Нью Йорк : GOPAC ; ПРООН ; ІБР, 2017. 60 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_ParliamentsRoleSDG_Web__0.pdf (дата звернення: 11.11.2024).

Слід відзначити, що в основі Порядку денного 2030 лежить не стільки орієнтація на так звані «країни, що розвиваються», скільки розуміння, що у взаємопов'язаному, глобалізованому світі всі держави повинні вживати активних заходів для подолання проблем, пов'язаних зі сталим розвитком. Відповідно, кожна держава має зобов'язання з реалізації ЦСР і має здійснювати моніторинг свого прогресу й регулярно звітувати перед світовою спільнотою про свої досягнення і виклики в цій сфері.

Одним із важливих викликів є узгодженість політики – забезпечення того, щоб різні політики та практики підтримували одна одну в досягненні спільної мети. Досягнення такої узгодженості діяльності національних і міжнародних інституцій має важливе значення для досягнення реального та тривалого прогресу. Істотна роль у забезпеченні сталого розвитку відведена науковцям, у тому числі вченим-правникам, адже вирішення переважної більшості проблем потребує відповідних організаційно-правових механізмів, а обґрунтувати й запропонувати їх мають саме представники юриспруденції.

Ця монографія є спробою представників різних правничих шкіл і різних галузей юриспруденції провести комплексний науковий аналіз ключових проблем, пов'язаних зі сталим розвитком. Власне, концепція сталого розвитку ознаменувала собою зміну парадигми суспільного розвитку в планетарному масштабі, вона стала свідченням того, що в сучасних умовах збільшення обсягів виробництва матеріальних благ і зростання добробуту самі собою не можуть слугувати свідченням прогресивного розвитку – потрібне бачення перспектив, стратегічне планування всіх сфер суспільного життя, аби сьогоднішні успіхи, ґрунтовані на хижацькому споживанні наявних ресурсів, не обернулися непоправними й нищівними наслідками для теперішнього і майбутніх поколінь. І право як регулятор найважливіших відносин, що складаються в суспільстві та державі, має своєчасно й адекватно реагувати на таку зміну парадигми суспільного розвитку, гарантуючи сталість такого розвитку, безпеку й добробут для наших нащадків.

Структурно монографія складається з чотирьох розділів.

У першому розділі розкриваються деякі фундаментальні політико-правові проблеми реалізації ЦСР. Зокрема, звертається увага на те,

яким чином слід врахувати зміст Цілей при продовженні конституційної реформи в Україні та яку роль у забезпеченні їх реалізації має відігравати парламент як єдиний законодавчий орган і єдиний орган всенародного представництва.

Виходячи з найвищої соціальної цінності людини, її прав і свобод, другий розділ монографії присвячений деяким проблемам реалізації ЦСР у правозахисній площині. Зокрема, виокремлено нові виклики, що постали перед сучасним суспільством щодо забезпечення гендерної рівності та боротьби з дискримінацією, а також визначено перспективи їх подолання. Крім того, акцентовано на проблемах забезпечення права на харчування в контексті досягнення ЦСР.

Із проблематикою забезпечення прав людини пов'язаний і третій розділ представленої монографії. Втім у ньому акцентовано на тих викликах, які постали у сфері забезпечення прав і свобод громадян в умовах збройного конфлікту в Україні. Зокрема, на прикладі правового статусу військовослужбовців визначаються правові засади соціальної відповідальності спеціальних суб'єктів, а також розкривається феномен зниклих безвісти в гуманітарному праві.

Нарешті, у завершальному, четвертому, розділі монографії представлено проблеми міжнародно-правового забезпечення миру, інновацій та екологічної рівноваги в аспекті досягнення ЦСР. Зокрема, надається розгорнута характеристика універсальної юрисдикції держав щодо міжнародних злочинів, розкривається міжнародний універсальний механізм підтримки інновацій у сфері даних, а також визначаються наявні шляхи та способи захисту морського середовища від забруднення та охорони морського біорізноманіття.

Усі розділи монографії пов'язані спільною ідеєю: неможливо точно знати, якими будуть наслідки неконтрольованого або погано керованого розвитку, але ми маємо достатню інформацію, щоб зрозуміти, що вони потенційно негативні, дорогі та незворотні. Сталий розвиток надає нам новий спосіб мислення та управління людським впливом на світ – такий, що здатен генерувати довготривалі позитивні результати для більшої користі людських суспільств, а право надає інструментарій для цивілізованого й ефективного вирішення посталих перед світовою спільнотою проблем.

Сподіваємося, що монографія викличе інтерес серед широких кіл науковців-правників, депутатського корпусу, державних і муніципальних службовців, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного розвитку держави і права в умовах глобальних викликів.

Бакумов Олександр Сергійович,
доктор юридичних наук, професор,
народний депутат України

Наукове видання

Бакумов Олександр Сергійович,
Григоренко Євген Іванович,
Гутник Віталій Володимирович та ін.

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ В АСПЕКТІ ЗМІЦНЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО
ПРАВОПОРЯДКУ**

Монографія

Відповідальний за випуск *В. О. Серьогін*
Коректор *П. О. Білоус*

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 29.03.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 13,3. Обл.-вид. арк. 10. Тираж 100 пр. Зам. № 278

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84

Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017